

POLİQRAFİYA İŞİNDƏ İSTİFADƏ OLUNAN BƏZİ CİLD MATERIALLARI

Kitab və kitabçılıq işi meydana gələn zamandan bu günümüzə qədər cild və cild materialı kitabın qoruyucu funksiyasını daşımış, tərtibat işində gözoşxayan kitab cildinin meydana gəlməsində müstəsna rol oynamışdır. Bu məqalədə kompüter texnologiyasının inkişaf etdiyi müasir dövrümüzdə kitab, jurnal və s. nəşrlərin poliqrafik icra keyfiyyətində tətbiq edilən cild materialları və onların xassələri haqqında danışacağıq.

Cild materiallarına cild parçaları, onların əvəzediciləri, tikış materialları və cild qapaqlarında basmanaxış üçün folqa, həmçinin, cild yapışqanları aiddir.

Cild qapaqları hazırlamaq üçün tətbiq edilən yapışdırma cild materiallarına daxildir: cild kolenkoru, parça lederin, bumvinil və s.

Cild qapaqları konstruksiyasından və tətbiq edilən materiallardan asılı olaraq tiplərə ayrılır və nömrələnir. Onu da qeyd edək ki, nəşrin tərtibat layihəsində I-IV cild tipləri broşürə üz qapaqlarına aid edilir.

Digər ən geniş yayılmış cild nömrələri aşağıdakılardır:

5 №-li cild. Karton üzlər və altlıq bir material növündən olan kötüklə birləşdirilir, qıraqları isə başqa material növü ilə örtülür. Burada müxtəlif materialların kombinasiyalarından istifadə etmək olar. Cildin üzü kağızla örtülsə, ona lak, yaxud sellofan (laminasiya) örtük üsulu tətbiq oluna bilər.

6 №-li cild. Bir material növündən hazırlanır: məsələn, tamamilə kartondan hazırlanmış qırağı kəsik cild qapağı.

7 №-li cild. Tamamilə örtülü cild qapağıdır. Onun da karton əsası var. Örtük müxtəlif çeşidli materiallardan ola bilər. Məsələn, sintetik tərtibli kağız, parça və s.

8 №-li cild. Qıraqları üstədən yapışdırma karton olur və dörd

tərəfdən qatlanan materialla örtülür. Yapışdırma karton kötüyə hər iki tərəfdən qatlanan material çəkilir.

9 №-li cild. Karton qıraqları kantlı olur, dörd tərəfdən qatlanmış materialla örtülür. kötük rolunu kant materialı oynayır (1, s. 257-258).

Qeyd edək ki, 8-ci və 9-cu cild qapaqları, adətən, xüsusi bədii nəşrlər və reklam nəşrləri üçün tətbiq olunur.

Cild kolenkoru (nişasta - kaolin cild materialı) boyanmış, yaxud boyanmamış pambıq parçadan - mitkaldan ibarətdir. Bu parçanın hər iki tərəfinə - üz və astar tərəflərinə nişastalı maddələrdən, minerallardan və üzvi boyalardan ibarət örtük çəkilir.

Cild kolenkoru aşağıdakı markalarda buraxılır:

KOK markalı - adi cild kolenkoru. Cild qapaqları hazırlamaq üçün istifadə olunur.

KOF markalı - yüngülləşdirilmiş adi cild kolenkoru.

KMK markalı - modern cild kolenkoru. Boyalarla rənglənməmiş pambıq parçadan hazırlanır.

Cild kolenkorunun keyfiyyəti aşağıdakı texniki tələblərə cavab verməlidir: Su ilə birtərəfli isladılma zamanı cild kolenkorunun burulması müəyyən olunmuş normaya azı 15 saniyə ərzində çatmalıdır. Qatlanan zaman kolenkorun səthində çat olmamalıdır, uzun müddət Günəş şüaları altında qalandan sonra rəngində cüzi dəyişiklik olmalıdır və s.

Öz xarici görünüşünə, xüsusilə səthinin donuqluğuna, rəng çalarlarının və fakturaların müxtəlifliyinə görə cild kollektoru poliqrafiya tələblərini tamamilə təmin edir. Lakin onun aşağıdakı nöqsanları da vardır:

- a) pərdəsi suya davamlı deyildir və buna görə də material özünün gözoxsayan görünüşünü itirə bilər;
- b) kolenkor tez çirk götürür;
- c) nisbətən tez köhnəlir və pərdəsi qismən qopub tökülür;
- ç) cild qapaqları hazırlanan zaman yapışqan kolenkorun bu üzündən o biri üzünə keçə bilər;
- d) nişasta pərdəsi fakturanı və parçanın qüsurlarını örtmür,

bu isə cild kolenkorunun xarici görünüşünə təsir göstərir;

e) cild kolenkoru istehsal etmək üçün yeyinti xammalı: nişasta və kazein sərf olunur;

ə) cild kolenkoru əlverişsiz şəraitdə saxlandıqda kif ata bilir (1, s.260).

Ştapel cild parçası. Ştapel parçalar süni, məsələn, viskoz liflərdən hazırlanır. Açıq toxuma fakturalı ştapel cild yapışdırma materialı viskoz və asetat ipliyindən parçadır.

Açıq toxuma fakturalı ştapel cild parçası adətən müxtəlif bədii, siyasi və elmi-texniki ədəbiyyat nəşrlərinin cildlərinin hazırlanması zamanı istifadə olunur və onun tətbiqi bəzi nəşrlərin bədii tərtibatını yaxşılaşdırmağa imkan verir.

Parça lederin. Parça lederin (*almanca* "leder" - dəri sözü) üz tərəfinə nitrosellüloz dekorativ-mühafizə örtüyü çəkilmiş pambıq-parça əsasdan ibarətdir. Parça lederin üç markada istehsal olunur:

A markalı - yuxarıda göstərilən tərkibli nitroörtüklü lederin;

B markalı - əvvəlkinə analoji, lakin səthi poliamidlə naxışlanan lederin;

V markalı - üz tərəfi nişasta-kaolin ilə qrunatlanmış, sonra bir dəfə, lederin üçün adi tərkibli nitroörtüyü olan lederin - nitroörtüklü kolenkor tipli lederin.

Parça lederin xarici görünüşünə və suydavamlılığına görə təbii dərinin (gönü) xatırladır. O, yapışqan çəkilən zaman xarici görünüşünü və basmanaxış relyefini dəyişmir.

Onun səciyyəvi xüsusiyyəti yüksək dərəcədə elastikliyidir, buna görə də cild qapaqlarını hazırlayan zaman yapışqanlıq dərəcəsi yüksək olan cild yapışqanından, məsələn, sümük yapışqanından istifadə edilməlidir.

Kağız lederin - cildə çəkilən materialdır öz xarici görünüşünə görə parça lederindən heç seçilmir, lakin mexaniki möhkəmliyi (xüsusən, qatlayanda, cıranda) ondan çox geridir.

Kağız lederin pambıq parça lederinə qənaət etmək və cildə çəkilən materialın qiymətini ucuzlaşdırmaq məqsədilə istehsal olunur. Kağız lederinin mexaniki möhkəmliyi yüksək olmadığına

görə çox məhdud miqyasda işlədilir. Ondan əsasən, kötüyü parça lederindən, yaxud cild kolonkorundan olan quruma cild qapaqları hazırlanan zaman və yazı malları istehsalında istifadə edilir.

Bumvinil. Bumvinil (*rusca* "bumaqa" - kağız və "vinil qatranı" sözlərindən) yapışdırma cild materialı (Hollandiyada istehsal edilən "balakron" tipli) - 1 m²-nin kütləsi 80 q olan ağardılmamış sulfatlı sellülozdan kağız-əsasın səthinə əridilmiş polivinilxlorid sopolimer plastiki (vinilxloridin və vinilasetatin dioktilftalat 85:15 sopoliteri) çəkməklə alınır.

Bumvinil müxtəlif rənglərdə, basmanaxışla, şəkil çəkilməklə və laklanmaqla buraxılır. Bumvinilin səciyyəvi xüsusiyyəti onun mexaniki cəhətdən kifayət qədər möhkəmliyindədir, onun xarici görünüşü çox yaxşı təsir bağışlayır, fakturası təbii gönə oxşarlıq yaradır. Bumvinildə çap etmək və basmanaxış vurmaq ancaq xüsusi təyinatlı boyalarla və folqalarla mümkündür. Belə ki, adi cild boyaları gec quruyur, adi folqa isə pis yapışır. Cild folqasının keyfiyyəti o qədər də yaxşı olmadığından onunla istibasmanaxış çətindir.

Qeyri-toxunma cild materialları. Qeyri-toxunma lifli materiallar bir neçə üsulla hazırlanır. Qeyri-toxunma materiallar istehsalı olduqca məhsuldar və iqtisadi cəhətdən faydalıdır. Qeyri-toxunma materiallar bircinslidir, nə uzununa, nə də eninə istiqamətlənmiş (kağızdan fərqli olaraq), mexaniki möhkəmlik dərəcəsi yüksəkdir (çırılma qüvvəsi 10-15 kq-dır). Hazırlanma prosesi rahatdır, broşürləmə-cildləmə işlərində çətinlik törətmir, kağıza və kartona müxtəlif yapışqanlarla asan və möhkəm yapışır, isladıldıqda demək olar ki, deformasiyaya uğramır və burulmur, lakin bir qədər uzana bilir.

Sap, tənzif və kaptal.

Sintetik saplar - kapron (perlon, silon) və anid (naylon və didiron) - poliamid polimerlərdən hazırlanır.

18 - K markalı sintetik kapron saplar kitab və broşüraları tikmək üçün ən yaxşı materialdır. Bu saplar pambıq saplardan

çox nazik və iki dəfə davamlıdır; kapron sapla tikilmiş blokların qalınlığı az, deşik yerləri kiçik olur, tikən zaman saplar demək olar ki, qırılmaz.

Termosaplar qızdırılarkən əriməyən viskoz ipək və qızdırılan zaman əriyən və sap-ərişi kağıza yapışdıran polipropilen liflərin ikikomponentli kombinasiyasıdır. Termosapların ərimə temperaturu 260-320 °C-dir. Termosaplar kötük falslarda dəftərləri bənd etmək üçün tətbiq olunur.

Poliqrafiya tənzifi kətan kimi boş toxunmuş, çox appreturalanmış pambıq parçadır. Təyinatından asılı olaraq tənzif iki marka ilə buraxılır: BO - blokdüzəldən aqreqatda kitab bloklarının kötüklərinə yapışdırmaq üçün; NŞ - saplatikmə maşınlarında kitab blokları tikmək üçün.

Kaptal bortik adlanan qıraqları 1,5-2 mm qalınlıqda olan 13-15 mm enində lentdir. Kaptal müxtəlif rəngli ipək, yarıipək və pambıq saplardan toxunur.

Kaptalı qalın (10 çap vərəqindən artıq) kitabların davamlılığını artırmaq və görünüşünü daha da yaxşılaşdırmaq üçün kötüyə hər iki tərəfdən yapışdırırlar. Bundan başqa, kaptalın bortiki kitabı cildin kötüyü ilə blok arasına toz keçməsindən qoruyur. Lent-kaptal olduqca çox appreturalanmalı (apretlənməli) hamar, lifsiz olmalıdır (1, s. 266-267).

ƏDƏBİYYAT

1. Beryozin B.İ. *Poliqrafiya materialşünaslığı*. -B.: Maarif, 1987. - 296 s.

2. *Nəşriyyat işi*. -B.: "Yeni Nəsil" Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2001. -218 s.

НЕКОТОРЫЕ ПЕРЕПЛЕТНЫЕ МАТЕРИАЛЫ ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ В ПОЛИГРАФИЧЕСКИХ ДЕЛАХ

РЕЗЮМЕ

В статье говорится о некоторых переплетных материалах используемых в полиграфических делах.